

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 291-306, Autumn 2023

Mutlakiyetten Parlamenterizme Geçiş Aşamasında II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)*

Second Constitutional Period in the Transition from Absolutism to Parliamentarianism (1908-1918)

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1318190>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
21.06.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
12.09.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Uzman Ali Yılmaz

Giresun Üniversitesi / Sosyal Bilimler
Enstitüsü / Tarih Bölümü
yilmazali2828@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8907-0248

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

İkinci Meşrutiyet, Türk modernleşme ve demokrasi tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Batılılaşmanın ilk belirtisi olan Lale Devri, yenileşmenin aksiyona dönüştürüldüğü II. Mahmut, Tanzimat ve I. Meşrutiyet dönemi gelişmeleri, II. Meşrutiyet'in tetikleyicisi konumunda olmuştur. Özellikle I. Meşrutiyet dönemi, her ne kadar uzun soluklu bir dönem olmasa da, bu dönem itibariyle ilk anayasal tecrübenin varlığı, II. Meşrutiyet döneminin hazırlayıcısı olması açısından önem arz etmiştir. Bu döneme geçiş sürecinde özellikle İttihat ve Terakki Fırkası, mutlakiyet idaresine karşı önemli bir ölçüde muhalefet ederek II. Abdülhamit'e, Meşrutiyet'i yeniden ilân ettirmeyi sağlamıştır. Böylelikle bu parti, Osmanlı Devleti açısından yeni bir dönemi başlatmıştır. Meşrutiyet düzeni ile birlikte, parlamenter ve anayasal düzene geçilerek, özgür bir ortam tesis edilmiştir. Bununla birlikte, ilk kez çok partili siyasi yaşama geçilmesiyle, kadınlar da temel hak ve özgürlükleri gündeme gelmeye başlamıştır. Ayrıca ekonomik, askeri, eğitim ve öğretim alanlarında yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde her ne kadar yenileşmeye önem verilse de, dönemin savaş yıllarına denk gelmesi, bu yeniliklerin yeterli düzeyde yapılmasına engel teşkil etmiştir. Bu dönem cumhuriyet, laiklik ve devrimlerin hazırlayıcısı olması bakımından da laboratuvar görevine sahip olmuştur. Zira Cumhuriyet döneminde gündemi işgal etmiş olan meseleler daha bu dönemde anlaşılmaya, tartışılmaya, sorgulanmaya ve konuşulmaya başlanmıştır. Bu çalışmada II. Meşrutiyet Dönemi'nin 1908 ve 1918 yılları arasındaki gelişmelerine farklı bir bakış açısı geliştirmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel gibi unsurların çerçevelediğı içerik kapsamında, bu alanlardaki dönemin yenileşme ile olan ilişkisine, bir tasnif çerçevesinde ve bir dönem incelemesi biçiminde konular ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Mutlakiyet, Yenileşme

Abstract

The Second Constitutional Monarchy has a great importance in terms of Turkish modernization and democracy history. The Tulip Era, the first sign of westernization, was the Second World War, when innovation was turned into action. Mahmut, Tanzimat and I. Constitutional period developments, II. It has been the trigger of the Constitutional Monarchy. Especially the I. Constitutional period, although not a long-term period, the existence of the first constitutional experience as of this period, II. It was important in terms of being the preparer of the Constitutional Monarchy period. During the transition to this period, the Committee of Union and Progress, in particular, opposed the absolutist administration to a great extent and II. He enabled Abdülhamit to re-declare the Constitutional Monarchy. Thus, this party started a new era for the Ottoman Empire. Along with the constitutional order, a free environment was established by passing to the parliamentary and constitutional order. However, with the transition to multi-party political life for the first time, women's fundamental rights and freedoms began to come to the fore. In addition, new regulations were made in the fields of economic, military, education and training. Although innovation was given importance in this period, the fact that the period coincided with the war years prevented these innovations from being made at a sufficient level. In this period, the republic also had the task of laboratory in terms of being the preparer of secularism and revolutions. Because the issues that occupied the agenda in the Republican period began to be understood, discussed, questioned and spoken in this period. In this study, II. It is aimed to develop a different perspective on the developments of the Second Constitutional Period between 1908 and 1918. For this purpose, within the scope of the content framed by elements such as political, economic, military and cultural, the relationship of the period in these areas with innovation, within the framework of a classification and in the form of a period analysis.

Keywords: II. Constitutional, Absolute, Renewal

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yılmaz, A. (2023). Mutlakiyetten Parlamenterizme Geçiş Aşamasında II. Meşrutiyet Dönemi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 291-306.

GİRİŞ

Türk demokrasi hayatında;1876 yılına kadar siyasi ve idari literatürde genel olarak kullanılmayan “*Meşrutiyet*” kavramı, köken itibarıyla “*şart*” kelimesinden gelen ve “*meşrut*”, sözcüğünden türetilmiştir. Türk mukadderatına baktığımız zaman bu kavram, “*Saltanat-Hilafet yönetimli anayasa ve meclise dayalı*” yönetim biçimi olarak karşımıza çıkmıştır (Hanioglu, 2004: 388; Hayta ve Ünal, 2018: 97). Dönemsel olarak ise meclis idaresine dayalı siyasal sisteme dönmek için anayasanın yeniden yürürlüğe girdiği 23 Temmuz 1908 tarihinden 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesine değin süren döneme II. Meşrutiyet veyahutta daha ağırlıklı kullanılan tabirle Meşrutiyet dönemi denilmiştir (Akyüz, 2009: 265). Osmanlı Devleti’nin son 150 yıllık tarihinde, sürekli olarak gelişim, değişim, yenileşme ve modernleşme çabaları görülmüştür. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yer alan II. Meşrutiyet Dönemi ise Türkiye Modernleşme tarihi bakımından önemli bir konuma sahip olmuştur (Hayta ve Ünal, 2018: 193; Uzun, 2000: 92).

II. Meşrutiyet’in hazırlayıcısı ve tetikleyicisi olan I. Meşrutiyet, 23 Aralık 1876 yılında ilân edilmiştir. Ancak hicri 1293 yılına denk gelen ve 93 harbi denilen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşındaki yenilgisi dolayısıyla II. Abdülhamit, Meclis-i Mebusan’ı kapatmıştır. Böylelikle ilk Osmanlı-İslam ve Türk anayasası olan Kanuni Esasi tedavülden kaldırılmıştır. Bu gelişme ile birlikte, Kanuni Esasi şeklen ve kâğıt üzerindeki varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Anayasal rejim meşrutiyetini yitirmiş ve eski düzen olan mutlakiyet yönetimine geçilmiştir. Bu gelişmelerin ardından II. Abdülhamit, devlet işlerinde merkezi otoritesini yeniden sağlamıştır (Demir, 2007: 32; Eroğlu, 1970: 32; Hayta ve Ünal, 2018: 193; Uçarol, 2008: 469; Zürcher, 2015: 117, 122). II. Abdülhamit’in mutlakiyet ve istibdat yönetimi, daha Sultan Abdülaziz döneminde başlayan Genç Türkler aksiyon ve fikir hareketinin giderek güçlenmesine sebebiyet vermiştir. Birtakım Osmanlı aydınları, bu yeni hareket ile birlikte, memleket içerisindeki tek çözüm yolunun mevcut mutlakiyet idaresinden kurtularak, meşrutiyet ve anayasal düzene geçmesiyle mümkün olacağına inanmışlardır. Bu inanç doğrultusunda cemiyet, mücadelesini başlangıçta gizli bir anlayış içerisinde sürdürmüştür. Abdülaziz döneminde “*Genç Osmanlılar*” denilen bu hürriyetçilere, II. Abdülhamit döneminde ise “*Jön Türkler*” tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Jön Türkler; hem ülke içerisinde ve hem de yurt dışında çok sayıda gizli dernekler kurmuşlardır. Bu örgüte mensup olan üyeler, yayınlar yaparak mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda cemiyetin üyeleri, II. Abdülhamit’in yeniden tesis etmiş olduğu istibdat rejimini yıkmak, ülke içerisinde gelişme, birleşme ve ilerlemeyi sağlamak ve hızlandırmak adına örgütlenme sürecine girmişlerdir. Bu örgütlenmeler içerisinde en etkin ve amacına ulaşanı ise hiç şüphesiz İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur (Berkes, 2011: 389-390; Karal, 2011: 2; Tanör, 2004: 168-169).

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kuruluş tarihi, birtakım kaynaklarda farklı bir şekilde verilmiştir. Ancak cemiyet; kuvvetli ihtimâl gizli bir örgüt olarak İstanbul’da, 21 Mayıs 1889 tarihinde “*İttihad-ı Osmani Cemiyeti*” adı altında kurulmuştur. Bu cemiyetin başlıca kurucuları arasında İbrahim Temo, İshak Sukuti, Mehmet Reşit ve Abdullah Cevdet gibi aydınlar yer almıştır. Örgüt, kısa bir süre sonra özellikle Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Tıbbiyedeki katılımlarla memleket içerisinde ve yurt dışında giderek teşkilat yapısını genişletmiştir. Zamanla cemiyete katılanların ve üye olanların sayısı giderek artmıştır. Bu gelişme ile birlikte cemiyetin şube sayısında da artış gözlemlenmiştir. Cemiyet açısından 1897 yılı önem arz etmiştir. Zira bu yıl içerisinde örgüt tarafından Cenevre ve Kahire şubeleri açılarak, bu gelişmeler cemiyetin Rumeli’deki teşkilatlanmasına zemin hazırlamış ve hız kazandırmıştır. Buna bağlı olarak “*Carbonari Cemiyeti*” İtalya’nın siyasi tarihinde ve bu ülkenin siyasi birliğinin şekillenmesinde etkin bir rol oynamıştı. Böylelikle İttihat ve Terakki örgütü, bu cemiyetin disipliner ve gizlilik yapısını model alarak kurulmuş ve teşkilatlanmaya başlamıştır. Bu örgütüne üye olacak kişiler, olabildiğince gizli ve sıkı bir denetimden ve deneyimlerden geçirilmişlerdir (Akşin, 2009: 49; Berkes, 2011: 389; Hale, 2014: 66; Karpat, 2010: 105; Tanör, 2004: 168-171-172; Ülken, 2014: 162; Yavuz, 1990: 19; Zürcher, 2015: 137).

Bu grubun başlıca yayın organları, bir hanedan üyesi olan Prens Sebahattin Bey’in faaliyetleri başta olmak üzere (Berkes, 2011: 393; Karal, 2011: 15) Murat Bey’in başını çektiği “*Mizan*” ve Ahmet Rıza’nın “*Meşveret*” adlı gazete ve dergileri olmuştur. Ülke dışında yayınlanan bu gazete ve dergiler, yabancı postaneler aracılığıyla Osmanlı Devleti içerisine sokulmuştur. Bununla birlikte, gazetelerin okuyucu sayısında artış görülmüş ve bu yayınlara olan ilgi giderek artmaya başlamıştır (Zürcher, 2015: 137-138). Faaliyetlerini ağırlıklı olarak Paris ekseninde yürütmüş olan İttihatçılar, zamanla bu faaliyetlerini Osmanlı Devleti içerisinde sürdürmeye başlamışlardır. Bu bağlamda İstanbul’a yakın olması ve özgür bir ortamın bulunması gibi nedenlerden dolayı örgüt, propagandalarını ve yayın faaliyetlerini Makedonya Bölgesinden yana tercih etmiştir. Gerek kozmopolit bir yapıya sahip olan ve gerekse

aksiyona sahip çıkacak taraftar ve üyelerin bulunması dolayısıyla Makedonya, bu faaliyetler için ülkenin en müsait bölgesi konumunda olmuştur (Berkes, 2011: 391).

Bu cemiyetin plan ve programı kapsamında halka yaymak ve aşlamak istediği düşünceler ise, II. Abdülhamit'in baskıcı bir yönetim uyguladığı, mutlakiyet yönetimin zararları, Türklük düşüncesinin ve bilincinin arttırılması, meşrutiyet fikrinin tekrar uygulanarak, Kanun-i Esasi'nin yeniden tedavülde olmasıydı. Bu düşünceler çerçevesinde çalışmalarını sürdürmüş olan cemiyet; ihtilal yoluyla art arda 1905'de Rusya'daki ve 1907'de İran'daki meşrutiyet yönetimlerine geçilmesinden istifade ederek faaliyetlerini daha da hızlandırmıştır. Ancak bu gelişmelere rağmen cemiyet içerisinde, daha önceden benimsenmiş ve prensip hâline getirilmiş olan düşüncelerin ne tür bir seyir izleyeceği hususunda görüş ayrılıkları devam etmiştir (Karal, 2011: 50). Bu fikir ayrılıklarından belirgin bir şekilde görülen ve önemli olan mesele ise, istibdat rejimine son vermek adına izlenecek yöntemin nasıl olması gerektiği hususu idi. Cemiyetin üyelerinden olan Ahmet Rıza Bey ve taraftarları, karışıklığa (Hayta ve Ünal, 2018: 194; Karal, 2011: 18) neden olmamak adına "Nizam" yanlısı politika gütmüşlerdir. Öte yandan Cemiyetin bazı üyeleri, suikast yoluyla II. Abdülhamit'i yönetimden uzaklaştırmak ve ortadan kaldırmak anlayışına sahip olmuşlardır (Berkes, 2011: 393-394). Bu gelişmelerin dışında, Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki Cemiyetine katılması, cemiyete farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu anlamda Mustafa Kemal; Pangaltı da 1904 yılı Aralık ayında Erkan-ı Harbiye Mektebi'ni tamamlamıştır. Ardından 1905 yılında Şam'a giderek, burada Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük etmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin fikirleriyle irtibatı bu dönemden itibaren başlamıştır. Şam ve Suriye'de örgütsel faaliyetlere girişmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal, Meşrutiyet'in Osmanlı'da yeniden uygulanması için uğraş vermiştir (Hale, 2014: 68; Hayta ve Ünal, 2018: 195; Karal, 2011: 9-10; Yavuz, 1990: 22).

İttihat ve Terakki Cemiyeti ve diğer meşrutiyet yanlısı cemiyetler, 1902 ve 1905'te kongreler düzenlemişlerdir. Ancak aralarındaki fikir ayrılığı sebebiyle bu kongreler kalıcı olamadığı gibi ayrılıkları daha da hızlı bir şekilde arttırmıştır. Bu gelişmelere rağmen cemiyetin mensupları, 27-29 Aralık 1907 tarihleri arasında Paris'te toplanmış olan III. Kongre'de, II. Abdülhamid'i ihtilal yoluyla hâl etme kararı almışlardır. Diğer cemiyet üyeleri de Paris'teki bu kongreye katılmışlardır. II. Meşrutiyet'in ilânının hemen öncesinde Cemiyet; Makedonya ve özellikle Batı Anadolu Bölgesi'nde örgütlenme faaliyetlerini tamamlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte, özellikle 1906-1908 yılları arasında, devlet idaresinde ve ordu içerisinde pahalılık durumunun artışı, maaşların geciktirilmesi ve ödenmemesi gibi durumların olması dolayısıyla huzursuzluk giderek artmaya başlamıştır. Böylelikle meşrutî düzene geçiş için nihayetinde ortam hazırlanmıştır (Hayta ve Ünal, 2018: 195; Tanör, 2004: 171, 173-174; Uçarol, 2008: 471).

Bu çalışmada "Mutlakiyetten Parlamenterizme Geçiş Aşamasında II. Meşrutiyet Dönemi'nin 1908 ile 1918 yılları arasındaki gelişimini ortaya çıkartmak amaçlanmıştır. Kronolojiye muntazaman dikkat edilmeye çalışılmıştır (Alaca, 2022: 2). Verilerde konu ile ilgili tartışmaların karşılaştırılmalı bir şekilde verilmesine önem verilmiştir. II. Meşrutiyet'in incelenmesi ve değerlendirilmesine yönelik olan bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 1.II. Meşrutiyet'in ilânının Türk parlamenterizmine katkısı ne olmuştur?
- 2.II. Abdülhamid, meşrutî rejimi ve idaresini zoraki mi yoksa istekli bir şekilde mi benimsemiştir?
- 3.II. Meşrutiyet'in ilânı ile birlikte bu dönemdeki siyasi, sosyal, kültürel, iktisadi ve askeri gelişmeler modernleşmeye yeterli katkı sağlayabilmiş midir?
- 4.II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki siyasi, idari, sosyal ve kültürel gelişmelerin Cumhuriyet Dönemi'ndeki gelişmelere ne tür bir katkısı olmuştur?

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminin veri toplama tekniklerinden biri olan doküman (belge) incelemesi tekniğinden faydalanılmıştır (Çukurova, Çakmaklı, Parin ve Aydın, 2023: 90). Bu bağlamda incelenmiş olan bazı makale ve kitaplardaki veriler karşılaştırılarak, II. Meşrutiyet'in ilânı ve ilân edilmesiyle birlikte mutlakiyet idaresinden meşrutî yönetime giden sürecin; siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi alanlara olan etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır.

İçerik ve kapsam bakımından incelenen II. Meşrutiyet çalışması; "II. Meşrutiyet'in İlânı" ve "II. Meşrutiyet Döneminde Yapılan İslahat Hareketleri" olmak üzere iki temel başlığa ayrılarak incelenmiştir. "II. Meşrutiyet'in İlânı" adlı birinci başlık, "II. Meşrutiyet Hakkında II. Abdülhamid'in Düşünceleri", "II. Meşrutiyetin İlânı Sonrası Siyasi Gelişmeler" ve "II. Meşrutiyet'in İlânından Sonra Anayasa'da Yapılan Değişiklikler" olmak üzere üç alt başlık olarak çalışmada yer almıştır. "II. Meşrutiyet Döneminde

Yapılan İslahat Hareketleri” adlı ikinci başlık ise “İdari Alanda Yapılan İslahatlar “, “Sosyal ve Kültürel Alanda Yapılan İslahatlar “,“Eğitim ve Sanat Alanda Yapılan İslahatlar“, “Ekonomik Alanda Yapılan İslahatlar “ ve “Askeri Alanda Yapılan İslahatlar“ olmak üzere beş alt başlık olarak çalışmada yer almıştır. II. Meşrutiyet’in ilânı, gelişimi ve diğer alanlara etkisi ile ilgili kaynak taraması yapılmıştır. Elde edilen bilgiler derlenerek bir araya getirilmiştir. Literatür tarama sürecinde, II. Meşrutiyet ile ilgili makaleler, kitaplar ve bu konu ile ilgili internet sitelerindeki makalelerden istifade edilmiştir. Ayrıca çeviri kitaplar, Sempozyum bildirileri ve tez vb. dokümanlardan da yararlanılmıştır. Çalışmada özellikle Giresun İl Halk Kütüphanesi, Giresun Üniversitesi Hüseyin Hüsnü Tekişik Kütüphanelerindeki kitaplar, çeviri kitaplar, tez, sempozyum bildirileri, dergiler ve makalelerden faydalanılmıştır.

BULGULAR

Elde edilen bulgulardan hareketle, II. Meşrutiyetle ilgili kitap, tez ve makaleler esas alınarak konular dönemlerine ayrılmıştır. Dönemlerde Meşrutî rejimin tarihsel gelişiminin yanı sıra siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlara etkisi ağırlıklı tema olarak işlenmiştir.

II. Meşrutiyet’in İlânı (23-24 Temmuz 1908)

Osmanlı Devleti’nde aydınlar ve idari yapı arasındaki çatışmanın sürdüğü bir sırada; Rus Çarı II. Nikola ve İngiliz Kralı VII. Edward ile arasında 7 Haziran 1908 tarihinde Reval şehrinde İstanbul, Makedonya ve Boğazların statüsü ve geleceği hususunda müzakereler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmenin duyulması, Osmanlı Devleti’nde önemli ölçüde bir panik havası uyandırmıştır. Bu sırada, İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde, Rusya ve İngiltere’nin Osmanlı Devleti’nin topraklarının paylaşılması yönünde karar verdiklerine dair bir anlayış meydana gelmiştir. Bu nedenden dolayı Reval müzakereleri, cemiyet mensuplarını istibdat yönetimine karşı hareketlendirmeye başlamıştır (Karal, 2011: 25-26; Öztürk, 2009: 69; Tanör, 2004: 176). Böylelikle bu cemiyetin üyeleri arasında, gerekli çözüm yolu olarak, Kanun-i Esasiyi tekrardan yürürlüğe sokulması ve meşrutiyet idaresinin yeniden tesis edilmesi inancı kuvvetlenmeye başlamıştır (Kansu, 2011: 3-4).

Bu inanç doğrultusunda Rumeli’de faaliyet gösteren ve Üçüncü Ordu Subaylarından birisi olan Kolağası Resneli Niyazi Bey, toplamış olduğu 150 kadar sivil taraftarı ile birlikte, 3 Temmuz 1908 tarihinde Resne’den ayrılarak dağa çıkmıştır (Hayta ve Ünal, 2018: 195; Karal, 2011: 29). Sina Akşin’e göre ise bu taraftarların sayısı 200 sivil ve 200 askerden oluşmaktaydı (Akşin, 2008: 53). Resneli Niyazi Bey, taraftarlarıyla beraber, Kanun-i Esasi’nin yeniden uygulanması adına, aleni bir şekilde çağrıda bulunmuştur. Bir bakıma askeri bir ayaklanma olan Niyazi Bey’in bu hamlesi, aynı zamanda meşrutî düzene doğru giden önemli bir hareketin de habercisi olmuştur. Niyazi Bey’in hareketine, cemiyetin önemli mensuplarından biri olan Enver Bey de katılmıştır. Ardından Makedonya’dan üç ve Trakya’dan iki İttihatçı subaylar birleşme kararı almışlardır. II. Abdülhamit ise Resne’deki ayaklanmaları bastırmak adına, içinde bulunduğu bazı ajanları ve Şemsi Paşa’yı Makedonya’ya göndermiştir. Ancak bunlar suikast sonucu Atıf Bey (Kamçıl) tarafından öldürülmüşlerdir. II. Abdülhamid, Tatar Osman Paşa komutasında bölgeye kuvvet gönderdiyse de, gönderilen bu güçler asilere karşı yeterli düzeyde harekete geçemedikleri gibi Tatar Osman Paşa da Niyazi Bey ve arkadaşları tarafından dağa çıkarılmıştır. Ayrıca Makedonya’daki Frizovik Vakası da Meşrutî yönetimine geçişi dolaylı olarak tetikleyen önemli bir etken olmuştur. İstanbul yönetimi ise Makedonya’da gerçekleşmiş olan bu olayları geçiştirmek istemiş ve gazete manşetlerinde dâhi yaşanan gelişmeleri basit bir olay olarak göstermiştir. Ancak Rumeli toprağındaki bu isyanlar bir türlü dinmek bilmemiştir (Karal, 2011: 31; Öztuna, 2006: 573; Tanör, 2004: 177; Zürcher, 2015: 145).

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 6 Temmuz 1908 tarihinde Manastır’da beyannameler yayımlayarak hürriyet ve anayasal düzenin yeniden kurulmasını istemeye başlamıştır. Bu gelişmenin akabinde Binbaşı Vehbi Bey’in 23 Temmuz 1908 tarihinde vermiş olduğu söylev ile İttihat ve Terakki kendi içerisinde meşrutiyeti ilân etmiştir. Bu gelişmeler, II. Abdülhamit’in Kanun-i Esasiyi tekrardan yürürlüğe koymasına neden olmuştur. Böylece 23 Aralık 1876 Anayasası yeniden yürürlüğe girmiştir. Meşrutî idarenin 23-24 Temmuz 1908 tarihinde ilân edilmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti açısından beklenmedik bir başarı olmuştur (Hayta ve Ünal, 2018: 195; Karal, 2011: 39, 41-42; Öztuna, 2006: 576; Tanör, 2004: 176-177). I. Meşrutiyet’e nazaran arkasında önemli bir kamuoyu desteği almış olan ve âlemin sekizinci harikası olarak nitelendirilen II. Meşrutiyet’in ilânı, halk tarafından Makedonya ve civarında şenlik ve gösteri alayları ile kutlanırken, aydınlar da nihai olarak ülkeyi kurtardıkları inancına sahip olmuşlardır. Belirli bir süre şehir meydanlarında meşrutiyeti övücü konuşmalar yapılmış ve meşrutiyet ile birlikte

yalnız siyasi atmosfer değil, aynı zamanda her durumun bir mucize etkisiyle düzeleceği düşüncesi hâkim olmuştur (Karal, 2011: 40,42). Ancak bu gösteriler daha çok Selanik ve Makedonya gibi bölgeler için geçerli olmuştur. İstanbul'da ise meşrutiyetin ilânı Hüseyin Cahit (Yalçın)'ın ifadesiyle gazetelerin alt sütununda iki kelime küçük yazı olarak yer almıştır. Ancak II. Abdülhamit'in istibdat yönetimine son verdiğini bizzat kendi ağzıyla söylemesiyle, İstanbul'da şaşkınlığın ardından kutlamalara girişilmiştir (Karal, 2011: 41).

II. Meşrutiyet Hakkında II. Abdülhamit'in Düşünceleri

Sultan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ordunun baskısına daha fazla dayanamayarak meşrutiyeti yeniden ilân etmek zorunda kalmıştı. Böylelikle mevcut durumu kabullenmiş ve mutlakiyetçi anlayışını yumuşatma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda bir taraftan II. Meşrutiyet'i savunma yoluna gitmiş ve öte yandan da saltanatını sınırlayıcı eylem ve söylemlerinde bulunmak isteyen muhalif gruplara siyasi ayar vermiştir. II. Abdülhamit'in bazı dikkat çeken sözleri ise şöyledir: “*Meşrutiyetin duyurulmasından kısa bir müddet sonra “Anayasa'nın ilânı benim zamanımda olmuştur, kurucusu benim. Bir müddet görülen lüzum üzerine yürürlükten durdurulmuştu. Nazırlar kuruluna gidiniz, bunları söyleyiniz ve ilân için tutanağın yazılmasını istediğimi bildiriniz”* (Karal, 2011: 40). II. Meşrutiyet'in daha yeni tesis edildiği zamanlarda Sultan II. Abdülhamit, Şeyhülislam'a hitaben “*Siz Şeyhülislamsınız, işte önünüzde yemin ediyorum. Meşrutiyet'i hiçbir zaman kaldırıp onu hükümsüz bırakmayacağım, yürürlükte kalması için kendim çalışacağım ve saltanatta buldukça korunmasına gayret harcayıp bu yoldan ayrılmayacağıma vallahi, billahi. Sizde bu yeminimi benim adıma tekrarlamak sureti ile halka bildiriniz.*” Böylelikle II. Abdülhamit, meşrutî düzeni mutlakî idaresine hâlel gelmemesi koşuluyla kabul etmiştir (Karal, 2011: 44-45).

II. Abdülhamit, Sadrazam Sait Paşa ve İttihatçıların arasındaki çatışmaların devam etmesi üzerine “*Bütün millet İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleridir. Ben de başkanıyım. Artık birlikte çalışalım, Vatanımızı kurtaralım.*” Bu sözlerinin ardından Sait Paşa hükümeti istifaya zorlanarak halefi Kamil Paşa sadaret makamına getirilmiştir. Kamil Paşa hükümeti için Tanin gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın “*Temelsiz bir bina gibi gök ile yer arasında boşluklardadır. Bu kabine ne Meşrutiyet idaresinin ne de istibdat idaresinin kabinesi değildir. Birincisi olamaz. Zira millî hâkimiyete dayanmaktadır. İkincisinden olamaz çünkü istibdat yıkılmıştır.*” değerlendirmesinde bulunmuştur (Karal, 2011: 52,59). Ayrıca II. Abdülhamit, meşrutiyetin ilânıyla birlikte her ne kadar bu düzenin savunuculuğunu yaptıysa da otoritesine hâlel getirecek eylemlerin de önüne geçmeye çalışmıştır. Buna bir misal olarak ta “*Ben de tiyatroyu pek severim. Lakin bu “Vatan” oyunu halkı ayaklanmaya çağırmak için düzenlenmiştir. Şimdi halkın düşüncelerini yatıştırmak ve düzeni korumak gerekirken halkın heyecanlarını kabartmaya çalışıyorlar. Birde subaylarımız ve askerlerimiz hep oyuncu olmuş, asker tiyatro oyuncusu olur mu? Subaylarımızın tiyatrolarda oyunculuk ettiklerini neferler görürlerse böyle subaylara Türkler hiç saygı gösterir mi?* (Karal, 2011: 55).

II. Abdülhamit, 17 Aralık 1908 tarihinde Mebusan Meclisinin yeniden açılması üzerine “*Memleketimizin Anayasa ile yönetilmesi hakkındaki azmim kesindir ve değişmeyecektir.*” (Karal, 2011: 64; Tanör, 2004: 184) ve 31 Aralık 1908 tarihinde Yıldız Sarayı'nda mebuslara ziyafet verdiği sırada sözlerini şu şekilde tamamlamıştır: “*Biliyorsunuz ki saltanatın koruyucusu, devletin ve memleketin haklarının koruyucusu Tanrı'dan sonra millet ve milletvekilleridir. Bu kutsal hakları sağlayan ve güven altında bulduran Anayasamıza karşı gelecek her kim olursa olsun, onun en birinci düşmanı Halifeniz ve Padişahınız sıfatıyla ben olacağımı temin ve tekrar ederim.*” Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi II. Abdülhamit, mutlakî idaresini sürdürebilmek adına meşrutî rejimi benimsemiştir (Karal, 2011: 65).

II. Meşrutiyet'in İlânı Sonrası Siyasi Gelişmeler

İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamit'in istibdat idaresine karşı başarılı bir şekilde muhalefet ederek, II. Abdülhamit'e Meşrutiyet'i yeniden ilân ettirmişti. Bu gelişme Osmanlı Devleti açısından yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu dönem itibarıyla genel olarak; anayasal ve parlamenter düzeni geçilmiş, hürriyet ve özgürlükler getirilmiş, çok partili dönem başlamış ve kadın hakları gündeme gelmiştir. Ayrıca millî cemiyetler kurulmuş, Türk Ocakları açılmış, eğitim ve öğretimde birtakım düzenlemeler yapılmış, orduda yeni düzenlemelere gidilmiş, ekonomiye yön verilerek millî iktisat politikası ile millî sanayi hamlesi gündeme gelmiş ve bankacılık sektörü geliştirilmeye çalışılmıştır (Akyüz, 2009: 265-266; Dağlar, 2008: 142).

Meşrutiyetin ilânı ile birlikte İstanbul'da halk, ordu, aydınlar ve cemiyet mensupları arasında kutlamalar yapılmıştır. Ancak Meşrutiyet'in meydana getirmiş olduğu, kalıcı olmayan coşkunluk ve kaynaşma hâlinin yerini, kısa bir süre sonra iç ve dış meseleler almaya başlamıştır. Öncelikle 5 Ekim 1908 tarihinde Bulgaristan bağımsızlığını ilân etmiş, ardından 6 Ekim 1908 tarihinde Girit Yunanistan'a katılmış ve nihayetinde 8 Ekim 1908 tarihinde ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i ilhak etmiştir. Osmanlı Devleti açısından bu olumsuz gelişmelerle birlikte, ülke içerisinde partizanlık, muhalefet-iktidar çalışmaları had safhaya ulaşmıştır. Bu olumsuz durumların önüne geçmek adına İttihatçılar, devletin bünyesindeki çeşitli ırk ve dini unsurları “Osmanlıcılık” anlayışı doğrultusunda birleştirmek ve merkezi otoriteyi yeniden sağlama politikası gütmüşlerdir. Ancak bu politik hamle, memleket içerisindeki bütünlüğü sağlamaktan ziyade, ayrılıkçı hareketlerin daha da hızlanmasına sebebiyet vermiştir. Bunun yanı sıra bu akım, ülke içerisindeki gidişatı akamete uğratmıştır. Zira hem mebusan meclisinde hem de mahallî idarelerde görülen birtakım uygulamalar, huzursuzluğu daha da arttırmıştır. Özellikle Anadolu'da; Adana ve civarında Ermeni ve Kürt ayrılıkçı hareketleri giderek isyana dönüşmeye başlamıştır (Öztürk, 2009: 70; Tunaya, 1998: 36-37; Uçarol, 2008: 473, 482, 484).

İttihat ve Terakki Fırkası, meşrutiyet idaresinin ilk seçimlerinde, mecliste büyük bir çoğunluğu elde ederek, Türk demokrasi tarihinde devlet idaresinde etkili olan ilk siyasi parti konumuna sahip olmuştur. Ancak bu fırka, meclis çoğunluğunu elde etmiş olmasına rağmen, fırkanın üyeleri kabine kurma görevini üzerine almamışlardır. Kurulmuş olan kabineye, sadece bazı üyelerini yerleştirmekle yetinmişlerdi. Bununla birlikte bu fırka, kurulan hükümetlerin çoğu işlerine karışmaktan geri durmadığı gibi, iş başına gelen hükümetleri giderek arka planda idare etmeye başlamıştır. Böylelikle kısa bir süre içerisinde yönetim erkinde; saray, cemiyet ve hükümet olmak üzere üçlü iktidar mücadelesi başlamıştır. Cemiyetin, hükümet işlerine sürekli olarak karışması, aydınlar arasında huzursuzluğa neden olmuştur. Bunun üzerine bazı aydınlar, bu tutumlarından dolayı ittihatçılara karşı cephe almaya başlamıştır. Meclis içerisindeki bu ayrılıklar, yeni bir muhalif hareketlerin doğmasına sebebiyet vermiştir. Böylelikle demokratik sistemin bir gereği olarak, İttihat ve Terakki Fırkasına karşı birtakım siyasi partiler ortaya çıkmıştır (Tunaya, 1998: 35). Bu partiler ise şu şekildedir.

1. Hürriyet ve İtilaf Fırkası: Bu fırka, İttihat ve Terakki Partisinden ayrılmış olan bazı aydınlar ve mebuslar tarafından 21 Kasım 1911 tarihinde kurulmuştur. Fırka, mecliste en etkin muhalefet (Hayta ve Ünal, 2018: 197) partisi olmuştur. Bu fırkanın esas gayesi, İttihat ve Terakki Fırkasının yönetimdeki etkinliğini azaltarak olabildiğince yıpratmaktır. Fırkanın ideolojisi; Osmanlıcılık, meşrutiyetçilik ve liberalizm olarak belirlenmiştir. Plan ve programını bu düşünce akımları doğrultusunda bina etmiştir. Zamanla bu güçlü muhalif fırkaya Osmanlı Demokrat, Mutedil Hürriyetperverân, Ahali ve Ahrar Fırkalarının üyeleri katılmaya başlamıştır (Hayta ve Ünal, 2018: 198; Karal, 2011: 153; Tunaya, 1998: 295-296).

2. Osmanlı Ahrar Fırkası: II. Meşrutiyet devrinin ilk fırkalarındandır. Bu fırka; Ahmet Samim, Nurettin Ferruh, Celalettin Arif ve Tahir Hayrettin Beyler tarafından 14 Eylül 1908 tarihinde kurulmuştur. Ağırlıklı politikası Âdem-i Merkeziyetçilik üzerine kurulmuş olan bu fırka, Prens Sebahattin'in düşüncelerinin takipçisi olmuştur. Fırka, aynı zamanda Sebahattin Bey'in düşüncelerin Osmanlı Devleti'ne girmesinde de önemli katkıları olmuştur. Fırka, 30 Ocak 1910 tarihine kadar çalışmalarını sürdürmüştür (Tunaya, 1998: 175-176; Uçarol, 2008: 474).

3. Fedakâran-ı Millet Cemiyeti: Bu cemiyet, varlığını “*Hukuk-ı Umumiye*” gazetesi aracılığıyla duyurmuştur. Bu cemiyetin mensuplarının, meşrutî düzenin yeniden tesis edilmesinde önemli katkıları olmuştur. Çoğu üyeleri hürriyet kahramanı olarak anılmıştır. Ancak buna rağmen meşrutiyet sonrası yönetimde yeterli bir şekilde etkili olamamışlardır. Cemiyet, faaliyetlerini 31 Mart Vakasına kadar sürdürmüştür (Tunaya, 1998: 165-166; Uçarol, 2008: 474).

4. İttihad-ı Muhammediye Fırkası: Bu fırka, 31 Mart Vakasından yaklaşık on gün önce 5 Nisan 1909 tarihinde, Volkan gazetesinin sahibi Derviş Vahdeti tarafından kurulmuştur. Meclis ile doğrudan bağlantısı olmayan bu fırka, muhalif parti ve cemiyetler içerisinde hilâfet ve padişah yanlısı olan grupların temsilcisi olmuştur. Fırka; yaklaşık kırk günlük kısa bir süre ile faaliyet göstermekle birlikte, 31 Mart Vakası isyanının çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Aynı zamanda partinin, parlamentoda herhangi bir üyesi olmamasına rağmen, hem Âyan ve hem de Mebusan meclisleri üzerinde önemli etkileri olmuştur. Fırka, bir söyleminde ideolojik amacının “*Şeriat-ı Garra-yı Ahmediyeyi korumak ve bunu da ilmiye sınıfına dayanarak gerçekleştirmek*” olduğunu belirtmiştir. 31 Mart Olayı sonrasında fırkanın etkinliği sona ermiştir (Tunaya, 1998: 217-218).

5. Osmanlı Demokrat Fırkası: Bu fırka; Abdullah Cevdet ve İbrahim Temo tarafından 6 Şubat 1909 tarihinde kurulmuştur. İdeolojik olarak çoğulculuğu esas alan bu fırka, yaklaşık olarak üç yıllık faaliyetlerinin ardından Aralık 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkasına dâhil olmuştur (Tunaya, 1998: 205-206; Uçarol, 2008: 474).

6. Mutedil Hürriyetperveran Fırkası: Osmanlı Ahrar Fırkasındaki çoğu üyelerin 31 Mart Vakası sonrası yargılanmaları üzerine, muhalif grupları tek bir çatı altında toplamak adına yeniden bir firkanın kurulması fikri öne sürülmüştür. Bu düşünce, birtakım görüşmeler ve tartışmalardan sonra kabul görerek, 1909 yılının Kasım ayında Arap, Rum ve Arnavut mebuslar tarafından bu firkanın kurulması sağlanmıştır. Parti; yaklaşık iki yıllık faaliyetlerinin ardından 1911 yılının sonuna doğru Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılarak, siyasi faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir (Tunaya, 1998: 141, 146).

7. İslahat-ı Esasiye Osmaniye Fırkası: Bu fırka, daha önceki yıllarda Jön Türklerden yana tavır alan Stockholm Sefiri Mehmet Şerif Paşa tarafından Aralık 1909'da kurulmuştur. Bu fırka, dört yıllık faaliyetinden sonra 1913 yılında Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılmıştır. Bu firkanın dışında Millî Meşrutiyet Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Ahali Fırkası da II. Meşrutiyet döneminde çalışmalarını sürdüren belli başlı firkalar arasında yer almıştır (Tunaya, 1998: 252-253).

II. Abdülhamit döneminin sonuna doğru, meşrutiyetin sağlamış olduğu özgürlükçü ortamdan istifade edilerek, kasım ve aralık aylarında mebus seçimleri yapılmıştır. Kasım 1908'deki seçim, sevinçli ve heyecanlı bir ortamda yapılmıştır. Bu seçimin sonucunda, İttihat ve Terakki Fırkası, seçimi kazanarak meclis çoğunluğunu elde etmiştir. Ancak Prens Sebahattin'e bağlı Ahrar Cemiyeti ise mebus çıkaramamıştır. Akabinde Mebusan Meclisinin 17 Aralık 1908 tarihinde üçüncü açılışı ile birlikte, mecliste toplam 288 mebus yer almıştır. Bu mebuslardan 147'si Türk, 60'ı Arap, 27'si Arnavut, 26'sı Rum, 14'ü Ermeni, 4'ü Musevi ve 10'u Slav temsilcisi olmuştur (Kansu, 2011: 359-360; Karal, 2011: 63). Ancak Nicolae Jorga, bu rakamları 107 Türk, 45 Arap, 27 Rum, 22 Arnavut, 10 Ermeni, 5 Bulgar, 4 Sırp, 3 Yahudi, 2 Kürt ve 1 Romen olarak vermiştir (Jorga, 2003: 517).

İttihat ve Terakki'ye karşı diğer siyasi partiler ağırlıklı olarak muhalefet yolunu sürdürmüşlerdir. Özellikle bu partinin karşıtlığını yapan Serbesti gazetesi Başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi, İstanbul'da siyasi ortamın gerginleşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte ittihatçıların, mecliste bir gensoru vermeleri sonucunda Kâmil Paşa hükûmeti'nin 15 Şubat 1909 tarihinde düşürülmesinde etkili olmaları, muhalif gruplar arasında ittihatçılara karşı gerginliğin artmasına sebep olmuştur. Özellikle Serbesti ve Volkan gibi gazetelerin cemiyet aleyhine çalışmaları, meclis içerisinde gergin ortamı daha da hızlandırmıştır. Ayrıca bu gazeteler, avcı taburlarının İstanbul'da "*Şeriat isteriz*" sloganı ile ayaklanmalarında önemli bir rol üstlenmişlerdir (Akşin, 2009: 197, 202, 205; Hayta ve Ünal, 2018: 198; Tanör, 2004: 188). Bu isyanın giderek yayılması üzerine Selanik'teki Hareket Ordusu, 27 Nisan 1909 tarihinde İstanbul'a gelerek isyanı bastırmıştır. II. Abdülhamit'in ayaklanma ile bağlantısı belirsiz olmakla beraber, İttihat ve Terakki mensupları bu ayaklanmadan sonra II. Abdülhamit'i tahtan indirmeyi yerinde bir hareket olarak değerlendirmişlerdir. Böylelikle 27 Nisan 1909 tarihinde II. Abdülhamit tahtan indirilerek yerine kardeşi Mehmet Reşat tahta geçirilmiştir. Akabinde II. Abdülhamit'in Selanik'teki Alatinî köşküne sürgün edilmesiyle birlikte İttihat ve Terakki, ülkedeki siyasi ve idari gücü ele geçirmiştir. Cemiyetin dizginleri ele almasında; Sultan Mehmet Reşat'ın silik tabiatlı oluşu, bu cemiyetin dikta rejimini kolaylaştıran başlıca etkenlerden birisi olmuştur (Akşin, 2009: 215; Hale, 2014: 75; Tanör, 2004: 190,198).

Bu dönem içerisinde Trablusgarp ve Balkan savaşları ile birlikte, Osmanlı ordusu yenilgiye uğramıştır. Ordu ise siyasetteki ağırlığını koyarak, 1913 yılı Bâb-ı Âli baskını sonucunda Kâmil Paşa hükûmeti'ni düşürmeyi başarmıştır. Ardından sadaret makamına, 23 Ocak 1913 tarihinde Mahmut Şevket Paşa'nın getirilmesi sağlanmıştır. Ancak Mahmut Şevket Paşa'nın çoğu işlerde başına buyruk hareket etmesi sonunu hızlandırmıştır. Şevket Paşa'nın 11 Haziran 1913 tarihinde öldürülmesinden sonra parti, 12 Haziran 1913 tarihinde sadarete Sait Hâlim Paşa'yı getirmiştir. Bu tarihten 3 Şubat 1917 tarihine kadar vazifesini sürdürmüş olan Sait Hâlim Paşa döneminde Enver, Cemal ve Tâlât Paşalar, ülke yönetimine egemen olmaya başlamışlardır. Bu dönemde öncelikle İttihat ve Terakki Cemiyeti, 20 Eylül 1913 tarihinde bir kongre gerçekleştirmiştir. Bu kongre ile birlikte, cemiyet resmen siyasi partiye dönüşmüştür. Ayrıca partiye bir genel başkan ve yardımcı görevlendirilmiştir. Partinin ilk genel başkanı Sait Halim Paşa olmuştur. Ardından 14 Mayıs 1914 tarihinde üçüncü defa genel seçim yapılmıştır. Bu seçime tek parti olarak İttihat ve Terakki Partisi katılmış ve iktidarını sürdürmeye devam etmiştir. Ardından Mayıs 1914'te mebusan meclisi yeniden toplanmıştır. Sait Hâlim Paşa'nın yaklaşık dört yıllık sadrazamlığından sonra 4 Şubat 1917 tarihinde bu makama Mehmet Tâlât Paşa getirilmiştir (Tanör, 2004:

207). İttihat ve Terakki Partisi, hem idari ve hem siyasi alanlarda bazı düzenlemelere gitmiştir. Özellikle idari alanda öncelikli olarak anayasanın kökten değişmesi meselesi ele alınmıştır. Bu köklü değişikliklerle birlikte toplumsal, askeri, eğitim, kültürel ve iktisadi sahalarda da birtakım yeniliklere gidilmiştir (Hayta ve Ünal, 2018: 199-200).

II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra Anayasa'da Yapılan Değişiklikler

1908 yılında Kanun-ı Esasi'nin değiştirilmesi gerekliliği öne sürülmeye başlamıştır. Bu bağlamda aynı yıl birtakım hazırlıklara da başlanılmıştır. Uzun, ciddi ve hararetli tartışmalar ve müzakerelerden sonra 1876 anayasası; 1909 ve 1914 yılında bir, 1915 yılında iki ve 1916 yılında üç defa olmak üzere toplam yedi kez ortaya çıkmıştır (Tanör, 2004: 192, 197, 203). Bu değişikliklerden 1909 yılı anayasal düzenlemesi, gerçek anlamda meşruti düzene geçişi sağlaması bakımından önem arz etmiştir. Bu düzenleme ile birlikte Padişah; yürütme ve yasama üzerindeki hâkimiyetini yitirmiştir. Devlet içerisinde hükümet, yürütme organını elinde bulundurmaya başlamıştır. Buna binaen kabinenin yalnızca parlamento üzerindeki yükümlülük ilkesi kabul edilerek, demokratik unsurlara dayalı bir yönetim ve denetim anlayışı benimsenmiştir. Ayrıca Padişahın, meclisi feshetmesi yetkisinin önüne geçilerek parlamenter düzenin önü açılmıştır. Böylelikle parlamentoda sadece kabinenin güvenoyu almaması durumunda feshedilebileceği şartı getirilmiştir. Böyle bir durumda ise seçimlerin üç aylık süre içerisinde yapılmasının gerekliliği sağlanmıştır. Yasaların yapılması ve anlaşma akdi ise, parlamentonun imtiyazına geçmiştir (Hayta ve Ünal, 2018: 200; Ünal, 2019: 30, 69). Bunun yanı sıra vatandaşların temel hak ve özgürlükleri konusunda da demokratik gelişmeler yaşanmıştır. Basına sansür ve Kanun-i Esasi'nin 113. maddesinde yer alan padişahın sürgün etme yetkisi elinden alınarak, anayasadan kaldırılmıştır. Kul yerine vatandaş kavramı benimsenmiş ve böylelikle kişilerin özgürlükleri güçlendirilerek, bireylere dernek kurma ve bir araya gelme hakları tanınmıştır. Haberleşme bilgileri ve belgelerinin gizliliği esası benimsenerek, kanunun ortaya koyduğu sebeplerin dışında başka bir neden ile cezalandırma ve angarya usulleri de rafa kaldırılmıştır (Uzun, 2000: 93).

Anayasal düzenlemelere ve demokratik gelişmelere rağmen, İttihat ve Terakki Fırkası'nın birtakım antidemokratik uygulamaları, bu gelişmelerin yeterli düzeyde uygulanmasına engel teşkil etmiştir. Partiyi bu uygulamalara iten nedenlerin başında, Meclis-i Mebusan'ın önemli bir kısmında hizipleşmelerin var oluşu ve muhalefetin ittihatçılara karşı muhalif tutumlarını giderek arttırması yatmıştır. Bunun üzerine parti, 1911 yılında 1976 Anayasasına yeniden bir değişiklik teklifinde bulunmuştur. Bu değişikliği önermesi ile birlikte parti, resmen mebusan meclisinin yürütme erkine karşı kuvvetli olması anlayışından vazgeçmiştir. Parti, bu tutumuyla meclisin kolaylıkla feshedilmesinin önünü açmıştır. Böylelikle mebusan meclisini kontrol altına alarak, tekelinde bulundurmaya istemiştir. Partinin bu arzusu ise bir bakıma 1976 Kanun-i Esasiye'ye dönüş manasına gelmiştir. Özellikle 1913 yılından itibaren parti, yönetimde giderek yegâne güç olmaya başlamış ve rakipsiz olarak seçimlere girmiştir (Tanör, 2004: 199, 202; Zürcher, 2015: 168).

Dönem itibariyle 1914 yılında anayasada birtakım değişikliklere gidilmiştir. Bu değişikliklerle birlikte meclis tarafından gösteri ve toplantılar ile ilgili yasa, Müslüman olmayan vatandaşların askere alınmaları ile ilgili yasa, grev yasası, eşkıyalık ve fitneciliğin önlenmesiyle ilgili kanunlar ile dernekler kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunların semeresi olarak gösteri yapmak ve şahsi eylemlerde bulunmak imkânsız hâle getirilmiştir. Basın ve yayın ile ilgili hususlarda da değişiklikler yaşanmıştır. Basın faaliyetlerine herhangi bir tavır alınıp, sansür konulmamıştır. Ancak bu faaliyetlere bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Bu olumsuz gelişme ise düşünce özgürlüğüne büyük bir darbe vurmuştur. Daha 30 Temmuz 1909 tarihinde yürürlüğe konulmuş olan "*Ta'til-i Eşgal Kanunu*" örgütsel topluma doğru yönelmenin önünü açmıştı. Ancak 1914 anayasa değişikliği; derneklerin amaç, plan ve nitelikleri açısından birtakım sınırlamaları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda işçilerin herhangi bir eylem ve grevde bulunmalarına kısıtlamalar getirilmiştir. Bu uygulamalar ile İttihat ve Terakki Partisi, merkeziyetçi yapısını ve konumunu güçlendirmek istenmiştir (Hayta ve Ünal, 2018: 201-202; Ortaylı, 2011: 18). Partinin daha 1911 yılında teklifini sunmuş olduğu meclisi feshetme önerisi ancak 1915 yılında kabul edilmiştir. Aynı yıl içerisinde yeni bir düzenlemeye daha gidilerek mebusların harcırah ve tahsisat sorunları ele alınmaya başlamıştır. Akabinde otuz beş madde anayasadan kaldırılmış ve böylelikle meclisin feshedilmesi, anayasanın yedinci maddesinde belirtildiği gibi padişahın yetkilerine dâhil edilmiştir (Tanör, 2004: 194-195).

II. Meşrutiyet Döneminde Yapılan İslahat Hareketleri

İdari Alanda Yapılan İslahatlar

Osmanlı Devleti'nde idari düzenlemelere gidildiğinde, geleneksel olarak öncelikle merkez yönetiminden başlanmıştır. Bu uygulama ve anlayış II. Meşrutiyet döneminde de devam etmiştir. Bu bağlamda Devletin tüm sıkıntlarına rağmen iktisadi meseleler bile ikinci planda kalmıştır (Hayta ve Ünal, 2018: 212). Öncelikle Polis teşkilatında yeni düzenlemelere gidilerek 1909 yılında İstanbul'da "Emniyet Umum Müdürlüğü" kurulmuştur. Ardından 1912 yılında asayiş ve güvenliğin daha kolay bir şekilde sağlanması adına Jandarma Teşkilatı, Harbiye Nezareti'nin denetiminden alınarak Dâhiliye Nezaretinin gözetimine verilmiştir. Ayrıca jandarmaların eğitilmesine önem verilerek modern anlamda okullar açılmıştır. Birçok nazırlıklarda modern anlamda birtakım uygulamalar görülmeye başlamıştır. Bunun yanında memurların emekli olmalarını kolaylaştırıcı atılımlar yapılmıştır. Memurluklarda yabancı uzmanların çalışmalarına sınır getirilerek, buradaki görevlerin millî bir hâle getirilmesine çalışılmıştır. Memurları korumak ve desteklemek amacıyla "Memur Müfettişleri Teşkilatı" kurulmuştur. İttihatçılar, taşra ve yerel yönetim konularına da değinerek, bu meselelerle ilgili modern anlamda kanunlar çıkarmışlardır. Bu anlamda 15 Mart 1913 tarihinde "İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanun-ı Muvakkatı" yayınlanan ve onun devamlılığı niteliğinde olan Nizamname ise bu kanunların en önemlilerinden birisi olmuştur. Ardından 7 Ağustos 1913 tarihinde "Memalik-i Osmaniye'de İslahiye Hakkında İrade-i Seniyye" yasası çıkarılmıştır. Bu düzenlemelerle birlikte ülke, idari yapılanma bakımından batılı anlamda merkez ve vilâyetler olarak ikiye ayrılmıştır. Ancak İttihatçıların merkezden başlamak üzere yönetimde yaptıkları bu reformlar, dönemin savaş koşulları dolayısıyla ülkenin çoğu yerlerine ulaşamamış ve yeterli düzeye erişememiştir (Akın, 2009: 44-45; Hayta ve Ünal, 2018: 202).

II. Meşrutiyet döneminde, merkezi ve yerel yönetimlerin dışında birçok kalkınma hamleleri gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda yol yapımına değinilerek, özellikle demiryollarının yapımı ve sayılarının artırılması fikri öne sürülmüştür. Bu düşüncelerin yeterli düzeye erişebilmesi adına birçok yasa çıkarılmıştır. Ülkenin İstanbul dışında birçok şehrinde imar çalışmalarına, ormanların geliştirilmesine ve tarımsal faaliyetlere el atılmıştır. Özellikle birçok ilde imar faaliyetlerine yönelik projeler hazırlanmıştır. Meşrutiyetin ilânı ile birlikte, Belediye Kanunu da gündeme getirilerek, belediyelerin modern hâle getirilmesi için uğraş verilmiştir. Böylelikle İstanbul'da diğer illere örnek teşkil edecek bir belediye teşkilatının kurulması için çaba gösterilmiştir. Bu çabaların sonucunda 1912 yılında çıkarılan bir kanunla, İstanbul'da bulunan çok sayıda belediye dairesi, tek çatı altında toplanılarak "İstanbul Şehiremaneti" adıyla faaliyetlerini sürdürmüştür. Daha 1854'te ele alınan belediyeciliğin, II. Meşrutiyet döneminde bir hayli geliştirildiği aşikârdır. Bu faaliyetlere eşdeğer olarak İl Özel İdaresi meselesine de değinilmiştir. 1909 yılında çıkarılması düşünülen "İdare-i Umumiye" ve "Hususiyete-i Vilâyat" yasaları 1915 yılına gelindiğinde geçici bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca bu dönemde Posta teşkilatına da büyük bir önem verilerek, Posta ve Telgraf Nezareti kurulmuştur. Tâlât Paşa'nın sadareti döneminde, mahallî idareler meselesine daha uygun bir şekilde değinilmiştir. Bu bağlamda modern anlamda vilâyet işleri düzene sokulmaya başlanmış ve belediyelerin düzeni hususu ele alınmıştır. Bu düzen ile birlikte ülkenin merkezinde daha etkili bir yönetim anlayışı sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak tüm bu uygulamalara rağmen, taşra teşkilatlarına yeterince erişilemediği gibi, dönemin koşulları da bu duruma müsaade etmemiştir (Akın, 2009: 46-47; Hayta ve Ünal, 2018: 202-203).

Sosyal ve Kültürel Alanda Yapılan İslahatlar

II. Meşrutiyet döneminin toplumsal yapısında ve kültürel hayatında birçok düşün akımları ortaya çıkmıştır. Bu dönem itibariyle ortaya atılan fikir akımlarının Osmanlı Devleti'nin sosyal ve kültürel yaşamına önemli katkıları ve etkilerinin oluşu yadsınamaz bir gerçektir. Meşrutiyetin yeniden ilân süreciyle bu düşünce akımları hız kazanmıştır. Genel itibariyle Batıcılık, Osmanlıcılık, İslamcılık ve son olarak Türkçülük olarak nitelendirilen bu düşün akımları, o zamanın hemen hemen tüm meselelerine farklı bir bakış açısı getirmiştir. Bu akımların temsilcileri ise memleketin sorunlarına çözüm yolları aramışlardır. Bu fikir akımları ve savunucularının ortak amacı, Osmanlı Devleti'nin dağılmasını ve parçalanmasını önlemek idi. Ancak bu akımlar ve temsilcileri, izledikleri yöntemlerin farklı olması bakımından bazı önemli noktalarda birbirlerinden ayrılmışlardır (Berkes, 2011: 410-411; Hayta ve Ünal, 2018: 204).

Bu gelişmelerin dışında kültürel ve sosyal yaşama etkisi olan bir diğer gelişme ise Batı dillerinin öğrenilmesi meselesiydi. Bu gelişme ile birlikte modernleşen ve batılı bir ülke sayılan Osmanlı Devleti'nde, giderek siyasal ve iktisadi işlerin çoğalması, ülke sorunlarını yakından takip eden aydın kesimin sayısının ve seviyesinin artmasına neden olmuştur. Bu aydınlar tarafından toplumsal değişimin

önemi ve modernleşmenin gerekliliği ortaya atılarak ülkenin sosyal koşulların iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, sosyal ve kültürel sahalarda birçok atılımlar gerçekleştirilmiştir. Bu döneminin getirdiği özgürlükçü ortamda kadın hakları gündeme getirilerek bu konu üzerinde birçok tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle kadınların toplumsal yaşamdaki statüsü, eğitimi, iş hayatına kazandırılmaları gerekliliği, kılık ve kıyafetleri gibi meseleler en çok tartışılan sorunlardan birisi olmuştur. Kılık ve kıyafet hususunda çarşaf giyme ve peçe takma meselesi bu tartışmaları daha da hızlandırmıştır. Bunun yanı sıra 1876 yılından II. Meşrutiyet'e kadar kadınların kurduğu derneklerin sayısı giderek artmaya başlamış ve meşrutiyet döneminde bu çalışmalar daha da hızlanmıştır. Kadınlar basın ve yayın işlerinde de etkin bir rol oynayarak, bu dönem itibariyle kadın dergilerinin ve gazetelerinin sayılarında artış gözlemlenmiştir (Karagöz ve Şanal, 2015: 679-680).

II. Meşrutiyet döneminde, toplumsal yaşamda kadınları korumak ve kadın haklarını gözetmek amacıyla 1 Mart 1916 tarihinde bir halife iradesi çıkarılmıştır. Bu gelişme, kadın hakları hususunda bu dönemde atılmış en önemli adımlardan birisi olmuştur. Kadınlar ile ilgili bir diğer önemli gelişme ise Birinci Dünya Savaşı sebebiyle genç yaşta erkeklerin savaşa katılmalarından dolayı devlet dairelerinin boşalması sorunuydu. Bu boşluktan istifade edilerek kadınlar, devlet dairelerinde de görev almaya başlamışlardır. Böylelikle Türk kadını, iş hayatına girmeye başlamıştır. 1917 yılına gelindiğinde kadınlar ilk kez doktor olabilme hakkını da elde etmişlerdir. Ardından 7 Kasım 1917 tarihinde, Takvim-i Vekâyi gazetesinde "*Aile Hukuku Kararnamesi*" yayınlanarak, kadınların aile içerisindeki konumu güçlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece meşrutiyet döneminde kadın hakları konusunda önemli adımlar atılmıştır. Ayrıca bu gelişmelerin dışında bu dönemde sağlık alanında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu dönemin savaş yıllarına denk gelmesinden dolayı sağlık alanında yapılan çalışmalar, daha çok askeri sahada kendini göstermiştir. Bu bağlamda meşrutiyetin ilân edildiği 1908 yılında ordu sağlık hizmetlerinin en üst yönetim birimi Sıhhiye Dairesi idi. Bu dönemin ilk yıllarında Cemil Paşa'nın (Topuzlu) çabaları doğrultusunda tıp alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Öncelikle Askerî Tıbbiye ve Mülki Tıbbiye okulları, Tıp Fakültesi adı altında birleştirilmiştir. Bu okulun ve bağlı hastanelerin ilkel yapısı değiştirilerek hastanelerdeki yatak sayısı 250'ye çıkarılmıştır. Sağlık hizmetleri alanında ihtiyaç duyulan dışçilerin yetiştirilmesi amacıyla Dişçi Mektebi açılmıştır. Bunun yanı sıra İstanbul'da ve bazı vilâyetlerde dispanserler açılmaya başlamıştır. 1913 yılında hastanelere bakıcı yetiştirilmesi amacıyla bir hastabakıcı kursu açılmıştır. Aynı yıl köylerde sağlık koşullarının iyileştirilmesi adına bir talimatname çıkarılmıştır. Bir süre sonra 5 Temmuz 1916 tarihindeki genelgeye göre, bu talimatnameye ilâve olarak yeni bir talimatname daha yayınlanmıştır. Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen sağlık hizmetleri, yeterli düzeye ulaşamamıştır (Efe, 2021: 267; Hayta ve Ünal, 2018: 206-207; Karagöz ve Şanal, 2015: 688-689).

Eğitim ve Sanat Alanında Yapılan İslahatlar

II. Meşrutiyet dönemi, eğitim konusu üzerinde en çok ilgilenilen ve eğitim meseleleri üzerinde en çok yazının yazıldığı bir dönem olmuştur (Birecikli, 2008: 220). Bu dönemde Satı Bey, Emrullah Efendi, Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp gibi düşün insanları eğitim ve öğretim alanında değişik fikirler öne sürmüşlerdir. Bu dönem itibariyle Tuba Ağacı Nazariyesi ortaya atılmıştır. Anayasa da devletin resmî dilinin Türkçe olduğu belirtilmiştir. Bu sebepten dolayı İttihatçılar, devletin okullarında Türkçe'nin zorunlu bir öğretim dili olmasını istemişlerdir. Bununla birlikte özel okulların, hükümetin denetimi altına alınması için gayret göstermişlerdir. Özellikle ittihatchıların bu çabaları, başta Rum Patrikliği olmak üzere birçok yabancı unsurlar tarafından tepkilere sebebiyet vermiştir (Akyüz, 2009: 301; Ergün, 2009: 264).

II. Meşrutiyet'in ilânından hemen sonra Emrullah Efendi tarafından millî eğitim konusunda ilerleme ve gelişmeyi sağlamak amacıyla Maarif-i Umumiye Kanun Layihası hazırlanmıştır. Layihada eğitim sorunları bütüncül olarak ele alınmış olmakla birlikte, tüm çabalara rağmen bu sorunlar kanunlaştırılmamıştır. Ayrıca Emrullah Efendi tarafından Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Layihası hazırlanarak meclise sunulmuştur. Ancak bu kanun, 6 Ekim 1913 tarihinde yürürlüğe konulabilmiştir (Akyüz, 2009: 300-301; Ergün, 2009: 270). Bu dönemde birçok alanda olduğu gibi Maarif Nezareti'nde yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler doğrultuda 1910 yılında "*Tedrisat-ı Âliye Dairesi*" kurulmuştur. Ardından savaşlarda yitirilen askerlerin çocukları için Darü'l-Eytamlar ve "*Darü'l-Eytam Genel Müdürlüğü*" kurulmaya başlanmıştır. Öte yandan bu dönemde kadınları eğitime kazandırmak için modern anlamda okullar açılmaya başlanmıştır. Bu gelişme doğrultusunda 1911 yılında ilk defa bir kız lisesi açılmıştır. Akabinde 25 Eylül 1913 tarihinde kız rüştiyeleri, ilköğretim kararname ile birlikte altı yıllık kız okulları hâline getirilmiştir. İstanbul'da 20 Nisan 1916 tarihinde "*Millî Talim ve Terbiye*

Cemiyet” hizmete açılmıştır (Ergün, 2009: 265; Hayta ve Ünal, 2018: 207; Karagöz ve Şanal, 2015: 688-689).

1914 yılında maarif müdürlerinin yetkilerini düzenleyici yönetmelik çıkarılmıştır. Ardından 1915 yılında Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi ile birlikte yabancı okulların denetimi sağlanmıştır. Bu gelişmeler ise Tevhid-i Tedrisat sürecine doğru atılan adımları kolaylaştırmıştır. Ayrıca Maarif ve evkaf işleri birbirinden ayrılmıştır. 2 Nisan 1917 tarihinde çıkarılmış olan bir yasa ile medreseler, Evkaf'ın gözetiminden alınarak Meşihat-ı İslamiyeye (Şeyhülislamlığa) bağlanmıştır. Bu değişiklik ile Tefrik-i Tedrisat yoluna gidilmiştir. Akabinde medrese sayıları düşürülmüştür (Ergün, 2009: 272). Bu dönemde modern anlamda birçok okul açılmış ve eski okullarda da kayda değer bir şekilde düzenlemelere gidilmiştir. Orta öğretimde modern yöntemler benimsenerek, rüştiyeler kaldırılmıştır. İptidai ve Sıbyan okullarını düzenlemek adına şehirlerde “*Maarif Encümenleri*” açılmıştır. Ortaöğretimde Fransızca başta olmak üzere yabancı dil eğitime önem verilmiştir. Bir süre önce faaliyete geçmiş olan kız liselerinin sorunlarının çözüme kavuşturulması için çaba gösterilmiştir. Bu çerçevede 1916 yılında kız çocuklarının daha iyi koşullarda öğrenim görmesi için darülfünun'da eğitim görmelerinin önü açılmıştır. Ancak bu gelişmelere rağmen eğitim programlarında ve müfredatında yetersizlik hissedilmiştir. Bu duruma çare bulmak adına eğitimde birtakım değişikliklere gidilmiştir (Akyüz, 2009: 266; Birecikli, 2008:220).

Bu dönem içerisinde eğitim sahasında kayda değer bir önemli gelişme de, mesleki teknik ve eğitim ile öğretmenliğe ve onları yetiştiren darümuallimin meselesine değinilmiş olmasıdır. Ancak savaş giderlerinin artması çoğu vilâyetlerde darümuallimin konusunda yeterince ve gerektiği gibi ilgilenilmemesine sebebiyet vermiştir. Bunun dışında bir şarkiyat bilimcisi olan Katanof, Rusya'dan doğu eserlerini bir araya getirerek yedi bin ciltlik bir kütüphane meydana getirmişti. Bu kütüphanedeki eserlerin çoğu bu dönemde satın alınarak İstanbul'a getirilmiştir. Ayrıca bu dönemde dergicilik faaliyetleri de hızlanarak; Terbiye Mecmuası, İçtihat, Sebilürreşat, Türk Yurdu, Millî Tâlim ve Terbiye Mecmuası ile Muallim gibi önemli dergiler ortaya çıkmıştır (Akyüz, 2009: 289).

Ekonomik Alanında Yapılan İslahatlar

II. Meşrutiyet'in ilânından önce 1838 yılında İngiltere ile yapılan Balta Limanı Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısı çökerek, bu durumda yerli sanayi de payına düşeni almıştır. Çoğu eşya ve ürünler, yabancı ülkelere ithal edilmiştir. İhracat ürünleri azalırken, ithal edilen ürünler giderek artmaya başlamıştır. Bir süre sonra Osmanlı ürünleri ihraç edilememiş, edilen ürünler ise dışarı memleketlere ham madde olarak gönderilebilmiştir. Özellikle kapitülasyonların varlığı, bir türlü kaldırılmaması ve aksine daha da arttırılması dış ülkelere olan bağımlılığı giderek arttırmıştır. Bu olumsuz gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin ekonomik dengesini alt üst etmiştir (Akın, 2009: 150-151).

II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde ise yabancı şirketler, giderek ağırlığını göstermeye başlamıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nde birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu dönem itibariyle iş başına gelmiş olan hükümetler, ekonominin dışa olan bağımlılığını azaltmak için her fırsatta kapitülasyon meselesini gündeme getirmişlerdir. Böylelikle Osmanlı'yı Batı'nın açık pazarı hâline getirmiş olan ticari imtiyazlardan kurtulmak için çözüm yolları aranmıştır. Ancak başta İttihatçılar olmak üzere, Maliye nazırı ve aynı zamanda iktisat uzmanı olan Cavit Bey, ağır iktisadi buhranlara, tüm çabalarına rağmen çözüm üretememişlerdir. Meşrutiyet idaresi, gerek teknolojik ve gerekse iktisadi kalkınma desteğini bir türlü bulamamıştır. Bu durum batıcılık düşüncesine sahip olan birçok düşünür tarafından dile getirilmiştir. Özellikle başta Prens Sebahattin olmak üzere çoğu aydın, bu iktisadi arayışlara çözüm yolları aramaya ve üretmeye çalışmışlardır (Akın, 2009: 156; Hayta ve Ünal, 2018: 209).

Bu gelişmeler millî iktisat düşüncesinin güçlenmesini sağlamıştır. Bu çerçevede millî sanayi, millî bankacılık ve kooperatifçilik konuları gündeme gelmiştir. Aydınlar tarafından iktisat sahasındaki olumsuzlukların büyük bir kısmının, yabancı ülkelerin güdümünden kurtulunamaması ve bu ülkelerin ekonomik sınırlandırmalar getirmesi olduğu fikri ileri sürülmüştür. Bu olumsuz durumları gidermek adına bu dönem itibariyle serbest ticaretin yapılması teşvik edilmiştir. Akabinde Esnaf ve meslek teşekkülleri meydana getirilmiştir. Millî sermayeye dayalı özel teşebbüsler de teşvik edilerek, küçük fabrikaların ve şirketlerin kurulması sağlanılmıştır. Bu olumlu iktisadi gelişmeler, II. Meşrutiyet döneminin karakteristik özelliklerinden birisi olmuştur. Her ne kadar ekonominin geliştirilmesi için belirli bir çaba gösterilmiş olursa bile, ülke içerisindeki sürekli olarak devam etmiş olan savaş hâli, ekonomik gelişmelere yeterli düzeyde olanak tanımamıştır. Böylelikle ülkenin ekonomiyapısını düzeltme çabaları akamete uğramıştır (Akın, 2009: 156; Hayta ve Ünal, 2018: 209; Tanör, 2004: 215; Uzun, 2000: 94).

Askeri Alanda Yapılan Islahatlar

Askeri esaslar ve temeller üzerine kurulmuş olan Osmanlı Devleti'nde ordu müessesesi, devletin en önemli öğelerinden birisi olmuştur. Ancak zamanla devletin ekonomik ve toplumsal alanlarında görülmüş olan yozlaşma durumu, askeri alanda da kendisini hissettirmiştir. Ordunun yapısını düzenlemek adına çözüm yolları ve birtakım çareler aranmaya başlanılmıştır. Bu bağlamda daha III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde bu mesele ile ilgili önemli adımlar atılmıştır (Ölmez, 2009: 122; Ünal, 2019: 80).

II. Meşrutiyet döneminde ise öncelikle silahlı kuvvetlerin düzene sokulması için birtakım önlemler alınmaya başlanmıştır. Bu çerçevede Osmanlı Ordusunun kıyafetinde değişiklikler yapılmış ve daha önceki kıyafetler terk edilerek (Hayta ve Ünal, 2018: 209) çağdaş ve batılı anlamda ordu kıyafetleri örnek alınmıştır. 9 Temmuz 1910 tarihinde “*Devlet-i Âliye-i Osmaniye Ordusu'nun Teşkilat-ı Esasiye Nizamnamesi*” yayınlanarak, bu nizamname 1911 yılında yürürlüğe girmiştir. Ancak bu nizamname, 1913 yılına kadar yürürlükte kalabilmiştir. Osmanlı ordusunda bu nizamnamenin süresi boyunca, batılı ülkelerdeki askeri yapı esas alınarak modern anlamda askeri teşkilat sistemine geçilmiştir. Bu düzenlemelerin sonuna doğru geniş karargâhlar ve ordu komutanlıkları kaldırılarak, bunların yerine yetki alanları daraltılmış olan küçük karargâhların meydana getirilmesi kararlaştırılmıştır. Balkan savaşları esnasında Osmanlı ordusunun modern anlamda düzenlenmesi adına 14 Şubat 1913 tarihinde “*Teşkilat-ı Umumiye-i Askeri Nizamnamesi*” yayınlanmıştır. Bu nizamnameye göre Osmanlı kara ordusunun; bağımsız kolordudan, tümenlerden ve dört ordu müfettişliğinden teşekkül edilmesine çalışılmıştır. Ancak orduyu geliştirmek adına yapılan bu girişim ve düzenleme çabaları yeterince uygulanamamıştır. Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında Birinci Dünya Savaşına dâhil olmasıyla birlikte ülke içerisinde genel seferberlik başlamıştır. Bunun üzerine müfettişlikler kaldırılarak, ordu kumandanlıklarının yeniden tesis edilmesi gündeme getirilmiştir. Bu düzenleme sonucunda Osmanlı ordusu, dokuz adet orduya çıkarılmıştır. Ancak buna rağmen her bir ordunun varlığı bir barış kolordusuna dahi denk olamamıştır (Ölmez, 2009: 128, 131).

II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte orduda, Enver Paşa'nın girişimleri doğrultusunda yeniden düzenlemelere gidilmiştir. Mirliva rütbesine sahip olan Enver Paşa, 1914 yılında Harbiye Nazırlığına getirilmiştir. Öncelikle Enver Paşa, Türk ordusunun ancak genç, dinamik ve bilge komutanlar kanalıyla yükelebileceğine inanmıştır. Bu doğrultuda deniz ve kara ordularında geniş kapsamlı bir tasfiye hareketlerini başlatmıştır. Daha önceleri Balkan Savaşlarında yeterince başarı gösteremeyen paşaların ve subaylardan ehil olmayan, yaşlı ve bilgisiz olanları emekliye sevk edilmiştir. Böylelikle Osmanlı ordusunda bir gençleştirme hareketi başlatılmıştır. Ayrıca bu dönemde ordunun politik işlerden arındırılması gerekliliğine inanılmıştır (Ölmez, 2009: 130). Nitekim Mustafa Kemal Paşa, daha bu dönemde ordunun siyasete karışmasına sıcak bakmadığı gibi, İttihat ve Terakki'ye karşı bu konuda mesafesini korumuştur. Böylelikle Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra en çok üzerinde durduğu konulardan birisi ise askeri ve sivil kişilerin birbirlerinden kesin bir şekilde ayrılması ve ordunun politik işlerden arındırılması gerekliliği olmuştur (Tanör, 2004: 218). Genel olarak II. Meşrutiyet döneminde, Osmanlı ordusunun ıslahı için yapılan düzenlemeler, istenilen ölçüde yenileşmeyi sağlamaya yetmemiştir. Zira bu dönemin büyük bir kısmının savaş yıllarına denk gelmesi ve bu savaşların uzun sürmesi, silah, cephane ve askeri kayıpların yaşanması, ekonominin büyük bir kısmının askeri harcamalara yapılması gibi etkenler ordunun modernleşmesi çabalarına önemli ölçüde engel teşkil etmiştir. Bu gelişmelerle birlikte, askeri kayıpların telafi edilememesi ve modern anlamda silahların sağlanamaması da ordunun modernleşmesinin önündeki en önemli engellerden birisi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı boyunca tüm bu gelişmeler, zaten kısıtlı olan imkânların tamamen tükenmesine neden olmuştur (Hayta ve Ünal, 2018: 210).

SONUÇ VE TARTIŞMA

II. Meşrutiyet, son dönem Osmanlı Devleti tarihinin en önemli süreçlerinden birisidir. 1908 Hareketi, Osmanlı Devleti'nin modernleşmeye yönelmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Tanzimat'la hız kazanmış olan batılılaşma hareketleri, II. Meşrutiyet döneminde devletin sosyal ve siyasi tüm müesseselerinin modernleştirilmesi şeklinde devam etmiştir (Hayta ve Ünal, 2018: 193; Uzun, 2000: 92). Bu bağlamda II. Meşrutiyet'e doğru giden aşamada II. Abdülhamit, meşrutiyetin ilanı öncesi çıkan ayaklanmaları bastırmak için birtakım önlemler almıştır. Ancak bu önlemler sonuç getiremediği gibi meşruti idareye geçiş adına ayaklanmaları daha da hızlandırmıştır (Karal, 2011: 31; Öztuna, 2006: 573; Tanör, 2004: 177; Zürcher, 2015: 145). Bu gelişmelerin ardından 6 Temmuz 1908 tarihinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Manastır'da anayasal rejiminin kurulmasını istemeye başlaması, bu dönemin

başlangıcının nirengi noktasını teşkil etmiştir. Böylelikle bu olay doğrultusunda gelişen süreç ile birlikte, 23 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyet ikinci defa ilân edilmiştir. Bu gelişmelerden dolayı II. Abdülhamit, Kanun-i Esasiyi yeniden yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır. (Akyüz, 2009: 265; Dağlar, 2008: 142; Karal, 2011: 39, 41-42; Öztuna, 2006: 576; Tanör, 2004: 176-177). Böylelikle modernleşme ve parlamenter yönetime giden süreç ise farklı bir boyutta gelişim göstermeye başlamıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanı, II. Abdülhamit'in bizzat kendi mutlak idaresini sınırlamasına ve demokratikleşmek adına politika değişikliğine gitmesine sebebiyet vermiştir. II. Abdülhamit, politikası gereği bir taraftan meşrutî düzeni; söylem ve fikirleri ile savunurken, diğer taraftan mutlak idaresini demokratik yollar üzerine sürdürmek için uğraş vermiştir. Bu bağlamda kaybetmiş olduğu mutlak idaresini, meşrutî anlayışla ve meşru yollarla sürdürmeyi prensip hâline getirmiştir. Ancak tüm bu çabaları, bir yıl daha iktidarda kalmasını sağlamıştır (Karal, 2011: 40-41,44-45, 52, 55, 59, 64-65; Tanör, 2004: 184). II. Abdülhamid'in bu anlayış doğrultusunda hareket etmesinde, mevcut iktidarını yeni rejime entagre etmek ve mutlak idaresini parlamenter düzen ile bir arada yürütmek gayesi yatmıştır. Ancak bu yöntem ve tutumunu yeterli derecede sürdürmeyi başaramamıştır.

Bu istibdat döneminin son yılında bir iç çekişme olan meşrutiyet-mutlakiyet çatışması süreci, dış etmenleri ve dış meseleleri tetiklemiştir. Bu anlamda Bulgaristan, bağımsızlığını ilân etmiş, Girit Yunanistan'a katılmış ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i ilhak etmiştir. Bunun yanı sıra memleket içerisinde, İstanbul dışında Anadolu'nun bazı şehirlerinde dış güdümlü ayaklanmalar meydana gelmiştir (Öztürk, 2009: 70; Tunaya, 1998: 36-37; Uçarol, 2008: 473, 482, 484). Bu olumsuz gelişmelere rağmen ülkenin kalkınması için uğraş verilmiştir. Bu bağlamda 1909-1918 yılları arasındaki dönemde ülkenin aydınlarının öncülüğünde; idari, siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel alanlarda önemli başarılar elde edilmiştir. II. Meşrutiyet, Osmanlı tebaasına kişisel ve siyasi haklarını kullanabilmesi bakımından önemli haklar kazandırmıştır. Kul yerine vatandaş tabiri kullanılarak, laikleşme yolunda atılan adımlar giderek hızlandırılmıştır. Saltanat ve Hilafetin yetkileri sınırlandırılarak ferman anayasal veyahutta Berkes'in tabiri ile Tanrı gölgesindeki anayasal dönemden sıyrılıp, meclis anayasal döneme adım atılmıştır (Berkes, 2011: 341). Bu dönem, Türk siyasi hayatında ilk kez çok parti denemesine zemin hazırlamış ve meclis, 1876 yılındaki eksikliklerinden arındırılmaya çalışılmıştır. Bu dönemin Türk siyasi hayatına getirdiği en mühim yeniliklerden birisi ise Millî Hâkimiyet prensibi olmuştur. Bu açıdan II. Meşrutiyet'in birincisine nazaran batılı örneklerle daha yakın ve daha demokratik olduğu tespit edilmiştir.

1908-1918 yılları, daha önceki batılılaşma hareketlerinin yeniden ihya edildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde geniş bir basın özgürlüğüyle hemen hemen her şey yazılmış ve tartışılmıştır. Ancak 1908 sonrasında yenilikleri yapmak ve devleti çağdaşlaştırmak isteyen kadro, bir türlü görüş birliği içerisinde olamamıştır. Bu dönemde bazı yeniliklerin yetersiz olmasının sebeplerinden birisi ise dönemin sorunlarından kaynaklanmıştır. Art arda yapılan savaşlar ve özellikle Birinci Dünya Savaşı, yenileşme ve kalkınmanın önünde büyük bir engel teşkil etmiştir. Yenileşme yolunda atılmış olan tüm bu adımlara ve atılımlara savaş giderleri olanak tanımamıştır. II. Meşrutiyet, on yılının ilk devresini (1908-1913) çok partili, ikinci veya son devresini ise (1913-1918) tek partili rejim olarak sürdürmüştür. Bu dönem, batılılaşma açısından diğer önceki yenileşme hareketleri gibi tam olarak başarıyı sağlayamamıştır. Ancak Cumhuriyet döneminin hazırlayıcısı olması bakımından önem teşkil etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve kadrosu bu dönemin tartışmalı ortamında yetişmiştir. Her ne kadar bu dönemin yenileşme ve parlamenterizm deneyimleri başarısız olsa da, Cumhuriyet açısından önemli bir fikri hazırlık aşamasına zemin hazırlamıştır. Bir başka deyişle, II. Meşrutiyet dönemi, Cumhuriyet döneminin laboratuvarını teşkil etmiştir. O devirde başarısız olan uygarlaşma çabaları Cumhuriyet döneminde önemli ölçüde başarılmıştır.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul beyanı (izni) gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

Akın, F. (2009). İttihat ve Terakki'nin "İktisadi Türkçülüğü" nün Cumhuriyet'e Taşınması Sorunsalı, Marmara Üniversitesi 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu-Bildiriler Kitabı 22-24 Ekim 2008 (s. 149-166),

- İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Marmara Üniversitesi Yayınları. <http://hdl.handle.net/11424/5614>. YN771.pdf (43.19 MB). dosyası adresinden 26.10. 2022 tarihinde erişildi.
- Akın, R. (2009). İkinci Meşrutiyette Parlamento ve Hükümet, Marmara Üniversitesi 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu-Bildiriler Kitabı 22-24 Ekim 2008 (s. 27-48), İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Marmara Üniversitesi Yayınları. <http://hdl.handle.net/11424/5614>. YN771.pdf (43.19 MB). dosyası adresinden 26.10. 2022 tarihinde erişildi.
- Akşin, S. (2008). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akşin, S. (2009). *Jön Türkler ve İttihat Terakki*. Ankara: İmge Yayınları.
- Akyüz, Y. (2009). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Alaca, E. (2022). Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmajı (1950-1920). *Asya Studies-Akademic Social Studies/ Akademik Sosyal Araştırmalar*, 6 (21), 1-10. DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1097030>. adresinden 25.02.2023 tarihinde erişildi.
- Berkes, N. (2011). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Birecikli, İ. B. (2008). Yüzcüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 2 (3), 211-226. <https://dergikapak.org.tr/pub/gav/issue/6528/86566>. adresinden 14.10. 2022 tarihinde erişildi.
- Çukurova, P. ; Çakmaklı T. ; Parin, C. & Aydın, M.(2023). Milli Eğitim Şura Kararlarının Okul Öncesi Eğitim Kademesi Açısından İncelenmesi, *Asya Studies-Akademic Social Studies/ Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(23), 87-98.
- Dağlar, O. (2008). II. Meşrutiyet'in İlanının İstanbul Basınındaki Yansımaları (1908). *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0 (38), 141-159. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusiyaal/issue/598/6029>. adresinden 29.09. 2022 tarihinde erişildi.
- Demir, F. (2007). *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri (1908-1914)*. Ankara: İmge Yayınları.
- Efe, İ. (2021). II. Meşrutiyet Döneminde Ordunun Sağlık Hizmetlerini Yapılandırma Çabaları, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 18 (70), 265-281. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karadearas/issue/68655/1078811>. adresinden 02.08.2023 tarihinde erişildi.
- Ergün, M. (2009). II. Meşrutiyet Dönemindeki Eğitim Reformlarının Türk Modernleşmesindeki Yeri, Marmara Üniversitesi 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu-Bildiriler Kitabı 22-24 Ekim 2008 (s. 263-273), İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Marmara Üniversitesi Yayınları. <http://hdl.handle.net/11424/5614>. YN771.pdf (43.19 MB). dosyası adresinden 26.10. 2022 tarihinde erişildi.
- Eroğlu, H. (1970). *Türk Devrim Tarihi*. Ankara: Kardeş Matbaası.
- Hale, W. (2014). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, (Çeviren: A. Fethi). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hanioğlu, M. Ş. (2004). Meşrutiyet. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s. 388-393). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Hayta, N. & Ünal, U. (2018). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*. Ankara: Kitabevi Yayınları.
- Jorga, N. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (5. Cilt)*. (Çeviren: N. Epçeli). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Kansu, A. (2011). *1908 Devrimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karagöz, S. & Şanal, M. (2015). İkinci Meşrutiyet Dönemi Kadın Gözüyle Kadın Eğitimi. *Journal of International Social Research/ Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (39), 679-691. <https://www.researchgate.net/publication/283539301>. adresinden 27.09. 2022 tarihinde erişildi.
- Karal, E. Z. (2011). *Büyük Osmanlı Tarihi (5. Cilt)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2011). *Türkiye'nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ölmez, A. (2009). II. Meşrutiyet Döneminde Askeri Bürokraside Reform Teşebbüsleri, Marmara Üniversitesi 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu-Bildiriler Kitabı 22-24 Ekim 2008 (s. 121-132), İstanbul: Kültür ve

-
- Turizm Bakanlığı ve Marmara Üniversitesi Yayınları. <http://hdl.handle.net/11424/5614.YN771.pdf> (43.19 MB). dosyası adresinden 26.10. 2022 tarihinde erişildi.
- Öztuna, Y. (2006). *Osmanlı Devleti Tarihi-Siyasi Tarih I*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Öztürk, C. (2009). *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Tanör, B. (2004). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye’de Siyasi Partiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uçarol, R. (2008). *Siyasi Tarih (1789-2001)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Uzun, H. (2000). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Modernleşme Süreci, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Mustafa Yılmaz), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Ülken, H. Z. (2014). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ünal, M. A. (2019). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Yavuz, Ü. (1990). *Atatürk-İmparatorluktan Millî Devlete*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2015). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, (Çeviren: Y. Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları.
-

